

Zelenka, Miloš

Černohorský Petar Njegoš v kontextu evropské kultury

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 1, pp. 131-134

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-1-12>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78205>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20230620

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Černohorský Petar Njegoš v kontextu evropské kultury

Miloš Zelenka (České Budějovice)

Vesna Kilibarda: *Njegoš i italijanska kultura*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2021.

416 s. ISBN 978-86-72215-555-1.

Černohorský Petar II. Petrović Njegoš (1813–1851), pravoslavný metropolita a vladař Černé Hory z dynastie Petrovićů, se právem zařazuje nejen do reprezentativního panteonu slovan-ských, ryze národních básníků, ale právem je považován i za součást evropského romantického kánonu, který do současnosti zůstal recepčně živý. Njegoš ideálně ztělesnil pozici národní ikony (*cultural saints*) jako nezpochybnitelného symbolu konkrétní kultury bez ohledu na aktuální politickou situaci.¹ Obecně uznávaná estetická hodnota básnických lyrických veršů se v tomto procesu „kanonizace“ úspěšně propojila se sítí mimotextových interkulturních znaků fungujících ve vědomí jednotlivce i národní society v procesu složité sociální mobility. V českém kontextu byl Njegoš jako literát pozitivně přijímán již v osmdesátých letech 19. století v souvislosti s afirmativní aktualizací výsledků balkánsko-tureckých válek. Jeho nejslavnější lyric-ko-epická poema *Gorski vijenac* (Horský věnec) z roku 1847, zobrazující v dramatizované formě lidový odpor proti osmanským vetřelcům, se pro svou poetickou exkluzivitu a versologickou obtížnost (Njegoš použil desetislabičný desaterac typický pro srbskou lidovou slovesnost) až po půl století dočkala prvního překladu – v roce 1896 od Jana Hudce, našeho nejplodnějšího tlumočnicka z jihoslovanských literatur a generačního příslušníka hnutí tzv. Mladé Moravy.² V 20. století k tomuto později kritizovanému

básnickému převodu přibýly další překlady³, z nichž zejména moderní překlad Josefa Hiršala a Otona Berkopce z roku 1963 relativně adekvátně postihl metaforickou poetiku originálu.⁴ Jestliže Njegošovo dílo a život se těšily menšímu zájmu českých jugoslavistů a balkanistů, což logicky vyplývalo z diskutované autochtonnosti černohorské literatury rozvíjející se v pomyslném stínu rozsáhlejšího srbského písemnictví, v jihoslovanském prostředí tato osobnost zůstala frekventovaným tématem výzkumu jednotlivců i badatelských týmů. Na přelomu 20. a 21. století se zde konstitovala tzv. njeogošologie, tj. obor analyzující jak biografický a tvůrčí profil Njegoše, tak i jeho státnický přínos ke konstituování Černé Hory jako samostatného státu, který dokázal vzdorovat islamizaci i velkosrbskému nacionalismu.

Do tohoto kontextu můžeme přiřadit monografii černohorské slavistky Vesny Kilibardy *Njegoš i italijanska kultura*, která na základě systematického archivního výzkumu představila výsledky svého více než třicetiletého bádání, jehož cílem se stalo interpretovat italská témata v Njeogošově díle s ohledem na mediteránní sféru, zároveň konkrétně specifikovat jeho recepci v italském prostředí, resp. zhodnotit překlady básnické tvorby do italštiny. K těmto úkolům se připojilo i třetí tematické vymezení: prezentovat komplikované Njeogošovy kontakty s italským básníkem, filozofem a filologem dalmatského původu Niccolem Tommaseem (1802–1874), který v období risorgimenta proslul jako kritik

1 Srv. HELGASON, Jón Karl – DOVIĆ, Marijan: *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*. Leiden: Brill, 2017.

2 NJEGOŠ, Petar: *Horský věnec*. Přel. Jan Hudec. Praha: J. Otto, 1896.

3 NJEGOŠ, Petar: *Horský věnec*. Přel. Pavel Křivý. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1903.

4 NJEGOŠ, Petar: *Horský věnec*. Přel. Josef Hiršal a Oton Berkopec. Praha: SNKLÚ, 1963.

světské moci papeže a znalec soudobého italského jazyka a literatury. Monografie je kompozičně členěna do šesti rozsáhlejších kapitol (*Njegoš i italijanski jezik i književnost*, *Njegošovo poznavanje italijanske kulture i njeni odjeci u njegovom djelu*, *Njegoš u italijanskom putopisu*, *Njegoš na italijanskom jeziku*, *Njegoš u mistifikacijama italijanskih romantičara* a *Njegoš i Tomazeo*) doplněných závěrečným shrnutím, anglickým a italským resumé, jmenným rejstříkem a reprezentativní bibliografií, jež faktograficky systemizuje stav bádání o Njegošovi. Autorka, která vyšla z textů slavného italského slavisty Artura Cronii a chorvatského italyisty Mata Zoriće a také z návaznosti na svou předchozí publikaci *Njegoš i Italija* (2014), přiznává, že o vztahu černohorského básníka k italské kultuře jako k inspiračnímu zdroji existuje množství textů. Ty však poskytují spíše faktografické zázemí než komparativně-analytická východiska.

V první a druhé kapitole Kilibarda detailně rekonstruuje externí a interní faktory mediteránního fenoménu v Njegošově intelektuálním profilu a také podrobně mapuje jeho cesty do Itálie. Básník jako černohorský vladař nejvíce mimo svou rodnou krajinu pobýval v Itálii a ve východojadranských oblastech bývalé Benátské republiky, přičemž italština byla prvním cizím osvojeným jazykem, který přispěl k obohacení jeho filozofických i literárních znalostí. Cesty po evropských zemích obecně napomohly jeho politickému formování, k podpoře osvěty, školství, celkově k jeho snaze transformovat rodové patriarchální knížectví v moderní světský stát evropského „střihu“. Kilibarda se rovněž citlivě dotýká složité otázky přímého či nepřímého působení Danteho *Božské komedie* a Miltonova *Ztraceného ráje* na *Horský věnec* a také na básnickou epopej *Luča mikrokozma* (Paprsek mikrokosmu) z roku 1845, která se alegorickou formou vyjadřuje k teologické problematice stvoření světa a pomíjivosti lidského osudu. Kilibarda podnětně rozvádí závěry chorvatského slavisty Mirona Flašara a rakouského badatele Aloise Schmause: domnívá se, že v *Paprsku mikrokosmu* hodnoceného v předchozí historiografii jako nepůvodní básnické dílo působila spíše celko-

vá filozofická idea než napodobení kompoziční stavby či mechanické převzetí básnické poetiky a některých výrazových prostředků. Zatímco první část Njegoš koncipoval pod Danteho vlivem, druhá část zobrazující pád andělů ukazuje spíše na Milтона. Njegošova bohatá obrazotvornost a jistá metaforická exkluzivita – tak typická pro evropské romantiky – vždy u černohorského básníka vychází ze srbské lidové epiky.

Třetí kapitola zajímavě vypovídá o cestopisu italského botanika Bartolomea Biaoletta z roku 1841 (*Relazione del viaggio fatto...*), který roku 1838 doprovázel saského krále Fridricha Augusta II. při jeho návštěvě Černé Hory a při jeho setkání s Njegošem. Tyto deníkové záznamy je možné považovat za dobově autentické a neobjektivnější popisy černohorské krajiny, lidí, zvyků, historického hlavního města Cetinje a také za zprostředkování hodnověrného obrazu mladého panovníka, o němž Biaoletto referuje jako i o významném básníkovi. Jednalo se o první oficiální návštěvu cizího panovníka v černohorské metropoli. Lze souhlasit s Kilibardou, že brzy pořízený německý překlad spisu italského botanika pozitivně změnil ustálený názor na Černou Horu vykreslenou v habsburské či turecké propagandě jako barbarskou zemi s primitivními poddanými, kteří se díky horskému profilu věnují pouze válčení se svými sousedy. I přes faktografické nepřesnosti a jistou civilizační nadřazenost západní evropský tisk tuto návštěvu bohatě komentoval, čím došlo k oživení turistického ruchu a v podstatě zvýšení zájmu o tuto „exotickou“ krajinu konkurující svou přírodní krásou italským a francouzským Alpám. Z komparativního hlediska nejčennější pasáže zahrnuje čtvrtá, translato-logicky koncipovaná kapitola pojednávající o literárních mystifikacích jako o specifickém způsobu posttextového navazování na Njegošovo literární dílo. Recepce a lingvisticko-versologická otázka překladu Njegošových textů do italštiny zaujímá v rámci njeošologie podle autorky klíčové postavení. Básník byl totiž v 19. století vnímán jako ideální představitel ilyrského jihoslovanského písemnictví, ve 20. století spolu se slovinským Prešernem jako nejvýznamnější romantik raného období,

který svými vlasteneckými tóny odkazuje k hrdinské tradici celého „jugoslávského“ písemnictví.

Proces překládání Njegošovy poezie Kilibarda faktograficky i interpretačně mapuje od čtyřicátých let 19. století až po počátek 21. století. Je zřejmé, že počátky tohoto zájmu nejdříve vyplynuly spíše z mimoliterárních faktorů jako např. byla romantická představa o svobodě, jež v druhé polovině 19. století rezonovala s politickým sjednocováním Itálie. První, textově neúplný překlad *Horského věnce*, byl realizován okamžitě po jeho vydání, kompletně vyšel až počátkem 20. století, 1902 od Ivana Nikoliće, který srbský desetislabičný dekasylab převedl na jedenáctislabičný hendekasylab, tj. na charakteristický verš italské poezie. Vrchol překládání Njegošovy poezie v Itálii Kilibarda správně situuje do meziválečného období 20. století, tj. do období rozvoje slavistických studií jako samostatného filologického odvětví, kdy např. dva ucelené překlady *Horského věnce* z roku 1939 a 1960 pořídil Umberto Urbani, profesor srbochorvatské literatury na univerzitě v Terstu. Můžeme tu doplnit, že pravděpodobně nejdůležitější prozodický rozbor básníka verše v meziválečném období provedl na vyzvání slavného Matiji Murka český slavista, strukturálně orientovaný člen Pražského lingvistického kroužku Frank Wollman v monografické studii *Njegošův deseterec*,⁵ kterou vysoce vyzdvihl pro filologické pochopení rytmicko-metrických zákonitostí jihoslovanské epiky samotný Roman Jakobson.⁶ Je škoda, že se tato monografická studie v autorčině rozsáhlém seznamu odborné literatury nevykytuje.

Méně probádanou oblastí ve sféře recepcce Njegošovy poezie v italské kultuře zůstaly dvě italské, romanticky laděné mystifikace, v nichž černohorský vladař vystupuje jako literární postava. Tyto mystifikace vyplynuly z romantického vkusu vyspělejšího jadranského souseda, který si vytvořil právě díky Njegošovu odkazu představu

malé balkánské země rozprostírající se v nepřístupných horách a bojující proti osmanským nekřesťanským „barbarům“, kteří od středověku byli chápáni jako největší škůdci evropské civilizace. Tyto texty byly součástí málo známých italských prozaických a básnických děl s jihoslovanskou inspirací. První mystifikaci, přesněji spíše pseudocestopisné fiktivní záznamy, tvoří „úryvek z nepublikovaného románu“ Pietra L. Generiniho z roku 1853 (*Pero e Vilca, ossia il Montenegro, suoi usi e costumi...*), který vypráví o návštěvě dvou zahraničních cestovatelů v Černé Hoře na podzim 1846. Do zdánlivě reálného syžetu jsou zasazeny romanticko-emoční pasáže, autenticky zachycující dobové poměry a postavy včetně Njegoše, a to na pozadí citově podané legendy (parafrázující *Romea a Julii*) o nešťastné lásce Pera a Vilky. V druhé „mystifikaci“ z roku 1858 od redaktora terstského časopisu Favilla Francesca Dall’ Ongara Njegoš dokonce vystupuje jako narátor, který se sympatiemi podává vlastní portrét. Bez ohledu na estetickou kvalitu tyto texty významně dokládají pokračující proces konceptualizace Njegošovy politické a literární biografie a její transfer do blízkého italského, ale již nadnárodního kontextu, který otevíral básníkovi cestu do Evropy. Monografii uzavírá kapitola o vztahu Njegoše s italským spisovatelem Niccolem Tommaseem, který ve svém bohatém díle komentoval jeho poezii, politické poměry knížecího dvora v Cetinji a s černohorským panovníkem se osobně stýkal. Rovněž Njegoš projevoval přátelskou náklonnost k tomuto italskému vlastenci, zejména kolem revolučního roku 1848. Kilibarda identifikuje jistou dichotomii Tommaseevých postojů: kritika politického rozměru někdy údajně „diktátorské“ Njegošovy osobnosti, ale i obdiv k jeho originální poetice.

Rozsáhlá monografie je příspěvkem především k poznání mnohostranných podob slovanského i evropského romantismu v tzv. dlouhém 19. století, pro které jsou charakteristické oscilační vlny, digrese, odbočky a „vstupy“ jiných uměleckých a myšlenkových diskursů. Ačkoli nemusíme souhlasit se všemi interpretačními nuancemi, publikace podle mého názoru vedle základního dokumentačního a literárněhistorického

5 WOLLMAN, Frank: *Njegošův deseterec*. Slavia 9, 1930–1931, č. 4, s. 737–791 (vyšlo i jako zvláštní otisk Praha, 1930, 56 s.).

6 JAKOBSON, Roman: *Neue čechoslovakische Arbeiten über die poetische form (1929–1930)*. Slavische Rundschau 3, 1931, č. 6, s. 450–454.

charakteru otevírá, i když autorkou zřejmě nezamýšlenou otázkou, která je dnes reflektována v moderní komparatistice: jakými způsoby a prostředky se realizuje cesta jednotlivých textů z tzv. malých literatur ke světovosti. Ta se i v tomto případě odehrává nejen na základě partikularismu „globálního“ a „lokálního“, tj. na síle extraliterárních momentů, ale i na schopnosti původních textů konstituovat specifické modely světa formou estetizace národních obrazů. Příklad Njegoše totiž potvrzuje ideální naplnění kanonizačního modelu *cultural saints*. Pohyb textu ke kontextu zde probíhá v zásadním období formování národní identity, je zde přítomen metonymicky sousedící a ideově souznící zprostředkovatel, kterým se stává právě sjednocující se italská kultura. Ideální předpoklady tzv. kanonizace jsou poté doplněny úspěšnou produkcí a reprodukcí kanonizovaného statusu: Njegošova poezie se překládá, působí ve veřejném prostoru, kde rezonuje s politickou situací dalších „nesvobodných“ nejen slovanských

národů, stává se součástí ritualizačních praktik (např. portrét na bankovkách, stavba pomníků a soch, přítomnost v povinné školní četbě apod.). Možná bychom mohli uvažovat ještě o balkánských či jihoslovansky specifických rysech tohoto procesu, za který můžeme označit např. identické spojení básníka a politického vůdce národní společnosti v nestandardních podmínkách, které se vyrovnávají s jazykovou dominancí srbštiny a se složitostí konfesionální situace. To by si však vyžádalo další prohloubené analýzy.

Černohorská badatelka celkově napsala faktograficky hodnotnou i koncepčně odvážnou monografii, která oslovuje mezinárodní slavistickou veřejnost svými komparativně-analytickými sondami do problematiky Njegošova vztahu k italské kultuře. Cenná je především na ní ta okolnost, že podněcuje prostřednictvím černohorské „národní ikony“ k úvahám o postavení a funkci tzv. malých slovanských literatur v evropském písemnictví.

prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.